

PEETER LUKSEP:

Om Republiken Estlands existens

Peeter Luksep ger en resumé av Estlands historia under mer än tusen år över utropandet av Republiken Estland 1918, freden med Sovjetryssland 1920 och Molotov-Ribbentrop-pakten 1939. I paktens hemliga tilläggsprotokoll delade Tyskland och Sovjet upp de mellanliggande länderna mellan sig. Pakten har i december 1989 förklarats ogiltig av Sovjetunionens Folkkongress.

I februari valde 570 000 medborgare i republiken Estland en folkvald församling, Estlands Kongress. I mars ägde val till Estniska SSRs Högsta Sovjet rum. Detta senare kan inte ses som ett estniskt parlament då bl a även tillfälligt stationerade sovjetiska trupper hade rösträtt i detta val.

Civilekonom Peeter Luksep är ledamot av Estlands Kongress och moderat kommunalpolitiker i Stockholm.

Den senaste tidens uppmärksamhet kring Baltikum har ökat den svenska allmänhetens medvetande om att vad det handlar om för balterna är inte att skapa tre nya självständiga stater, utan att återupprätta tre existerande men ockuperade stater.

Balterna stöder sig därvidlag på ett antal principer och historiska fakta, som inte alltid är så väl kända i omvärlden.

Historia och folk

Sedan urminnes tider, långt innan norra Europa känner skriven historia, har det estniska folket bott i det område där det bor nu. Det estniska språket är besläktat med finskan men väsensskilt från t ex ryska och svenska. Gränserna för det område där ester bor är om inte knivskarpa så i varje fall välkända sedan ett årtusende eller mer. Möjligen kan man påstå att det har funnits otydligheter i gränsdragningen, språkligt och geografiskt, mot ingermanlänningar och livländare, två närbesläktade finsk-ugriska folkslag, men det rör inte på något avgörande sätt bilden av Estland som hem för det estniska folket.

Fram till 1200-talet bestod Estland av självständiga landskap såsom var vanligt också i Sverige på den tiden. Därefter följde 500 år av omväxlande Östersjögermanskt styre — Tyska Orden, Danmark och Sverige. De utländska härskarnas administrativa gränser överensstämde inte med vad som är Estland, varför inga administrativa enheter bildades för vad som i dag är Estland. Däremot grundlades rättsväsende och lokal administration under denna tid.

Efter det stora nordiska kriget blev ryssarna på 1700-talet för första gången

härkare i Estland. Under större delen av den ryska perioden fortsatte den tysk-baltiska adeln och den tyskspråkiga borgarklassen i städerna sköta administration, rättsväsende och handel. Det blev först på 1800-talet som Estland lärde känna medvetna strävanden att omintetgöra det estniska språket och kulturen, när i olika omgångar förryskningssträvanden sattes in. Som en reaktion på dessa, och givetvis som en följd av de tankegångar om nationalstaten som då spreds över Europa, växte i Estland uppfattningen fram att bara en egen självständig statsbildning kan garantera det estniska folkets intressen.

Genom att utnyttja tsardömet's liberalare epoker, och senare dess sönderfall, kunde esterna stegvis befästa sina positioner. Efter den demokratiska revolutionen i Ryssland inrättades en nationalförsamling i Estland. I den fortsatta oredan tog nationalförsamlingen den 24 februari 1918 tillfället i akt och utropade Republiken Estland. Vid det laget hade man redan ett antal institutioner på plats, däribland grunderna till en estnisk försvarsmakt.

Den självständiga republiken möttes omedelbart av militärt motstånd från såväl Röda Armén som från olika mer eller mindre organiserade tyska kretsar. Tack vare målmedvetenhet och starkt folkligt stöd lyckades de tre baltiska folken dock jaga bort såväl Röda Armén som olika tyska frikårer samt hann dessutom avväpna Judenitj vita armé.

Fred slöts den 2 februari 1920 i Tartu mellan Republiken Estland och Sovjetryssland. I fredsavtalet erkände Sovjetryssland Republiken Estland på grundvalen av den allmänt accepterade principen om folks rätt till självbestämmande samt

utfäste sig att respektera Estlands självständighet för all framtid.

Internationellt erkännande

Trots striderna mot yttre fiender fungerade Republiken Estlands institutioner kort efter självständigheten. Grundlag antogs, val genomfördes och parlamentariska regeringar bildades. Redan vid tiden för självständighetsförklaringen erkände Storbritannien, Frankrike och Italien den estniska nationalförsamlingen de facto. Nu blev Estland erkänt av i praktiken samtliga på den tiden självständiga nationer, blev fullvärdig medlem i Nationernas Förbund samt ingick internationella avtal som varje självständig nation. Estniska organisationer upptogs i olika internationella sammanslutningar.

Ockupation och annekktion

Den 23 augusti 1939 undertecknade Hitlers utrikesminister von Ribbentrop och Stalins utrikesminister Molotov i Moskva en icke-angreppspakt mellan Tyskland och Sovjet. I hemliga tilläggsprotokoll delade Tyskland och Sovjet upp mellanliggande länder mellan sig. Estland och Lettland blev redan från början sovjetiska, Litauen först tyskt men i två ändringsprotokoll bytte och köpte Stalin Litauen från Hitler.

Därefter tilltvungade sig Sovjetunionen militära baser i de baltiska länderna och på sommaren 1940 överskred Röda Armén Estlands gränser, kort efter ett sovjetiskt ultimatum om total underkastelse. Militärt motstånd var lönlöst i en tid när Tyskland och Sovjet var i allians med varandra och västvärlden helt upptaget av Paris fall.

Stödd av sin militära övermakt krävde Sovjetunionen tillsättandet av ny regering, och därefter genomförandet av nya val. Dessa val genomfördes i strid mot estnisk lag, och i strid med alla vedertagna begrepp om demokratiska val. Även om Moskvas instruktioner var att försöka gesken av att följa estnisk lag så gjordes knappt ens halvhjärtade försök att maskera bedrägeriet.

Därefter följde tysk ockupation och tysk förvaltning.

När tyskarna retirerade och innan Röda Armén hann besätta Estland återupprättades den lagliga estniska regeringen genom att den senast valda lagenliga regeringschefen enligt grundlagen kunde inträda i presidentens uppgifter och utse en ny regeringsbildare.

På denna grund har Estlands lagliga regeringsmakt förts vidare i exil ända tills i dag. Exilregeringen, vars ledamöter i stor utsträckning bor i stockholmstrakten, residerar formellt i Oslo på grund av det svenska erkännandet av den sovjetiska ockupationen.

Erkännande och icke-erkännande

Den sovjetiska annektionen av de baltiska länderna erkändes omedelbart av Hitler-Tyskland och därefter av Sverige och Finland.

Den demokratiska västvärlden vägrade däremot att erkänna införlivandet i Sovjetunionen. I London har det tills helt nyligen funnits en estnisk ambassad, i vilken estnisk konsulär personal har kunnat utfärda estniska pass. Byggnaden har nyligen sålts av ekonomiska skäl. I New York verkar ett generalkonsultat som också det har kunnat utfärda pass under hela efter-

krigstiden. Diplomater har i viss utsträckning kunnat vara verksamma även på andra håll.

Ett intressant, och för Sverige besvärande, exempel på denna icke-erkännandepolitik är det neutrala Schweiz, som i ett brev till Europarådet förklarar sin inställning bland annat med exemplet med den vid Genève sjön belägna rosa villa, i vilken Reagan och Gorbatsjov möttes. Enligt schweizisk uppfattning tillhör villan Republiken Litauens representation vid Nationernas Förbund, men är tillfälligt upplåten till Sovjetunionen.

De enda demokratiska västländer som erkänner sovjetrepublikerna Estland, Lettland och Litauen är Sverige, Finland och märkligt nog Nya Zeeland. Australien har under en kortare period gjort det, men tagit tillbaka sitt erkännande.

Sovjetrepubliken Estland

Trots att den sovjetestniska regeringen rustades med full uppsättning ministrar och ministerier så har den under hela sin existens egentligen aldrig haft någon makt. Beträffande lagstiftning, ekonomi och handel har allt bestämts i Moskva. Lokala maktorgan har varit KGB, milisen, Röda Armén, av Moskva tillsatta företagsledare samt (den ryske) andremanen i det sovjetiska kommunistpartiets estniska avdelning.

För att ytterligare markera för Sovjet-Estland dess plats så fråntogs Estland två markområden år 1945, som tillfördes den Ryska Federativa Rådsrepubliken.

Estland i dag

Att begreppet Republiken Estland lever visas av en rad händelser de senaste åren.

Omkring 850 000 människor, av ungefär 1,1 miljoner möjliga, har registrerat sig som medborgare i Republiken Estland, dvs de har med sin namnteckning manifesterat att de anser sig vara medborgare i en annan statsbildning än den som de facto har makten på platsen. Ytterligare drygt 40 000 invandrare, dvs personer som inte kan göra anspråk på medborgarskap i Estland enligt Republiken Estlands lagar, har ansökt om medborgarskap.

570 000 medborgare i republiken Estland valde den 24 februari 1990 en folkvald församling, Estlands Kongress, som företrädare för republiken Estlands medborgare. Denna kongress har i kraft av det stora valdeltagandet förklarat sig vara representant för Republiken Estlands medborgare samt återupprättare av Republiken Estlands lagenliga statsmakt och institutioner.

Estlands Kongress har i sin tur valt en permanent församling, Estlands Råd, som sammanträder varje vecka och som arbetar praktiskt med att på olika områden återupprätta republiken.

I december 1989 genomfördes fria kommunala val i Estland. Eftersom de kommunala församlingarna inte har samma legitimitetsproblem som sovjetestniska organ så kan man säga att mycket av lokal förvaltning återanpassas till Republiken Estlands förhållanden. De lokala församlingarna har återfått sina gamla namn, som stadsfullmäktige, stadsstyrelse etc. De regionala organen, som hade förändrats av Sovjetunionen i förhållande till självständighetstidens landskap eller län, återbildas nu enligt republiken Estlands modell.

I stort sett samtliga förtroendevalda på

lokal nivå har vid ett gemensamt möte i Tallinn den 2 februari 1990 – på dagen 70 år efter freden med Sovjetryssland – med stor majoritet förklarat sig vilja återupprätta ett självständigt Estland.

I mars 1990 ägde fria val rum till Estniska SSRs Högsta Sovjet. I dessa val har varje sovjetmedborgare som bor i Estland rösträtt, dvs även sovjetiska trupper som är stationerade på estnisk mark på valdagen, liksom givetvis alla nyligen inflyttade. Eftersom gränserna ändrats och eftersom människor som inte kan göra anspråk på medborgarskap i Estland eller ens på att ha bott där under någon kvalifikationsperiod har rösträtt så kan inte Estniska SSRs Högsta Sovjet ses som ett estniskt parlament. Detta förstärks ytterligare av att det finns fyra mandat reserverade för fyra hemliga, militära, valkretsar. Icke desto mindre företräder en stor majoritet i det fritt valda estniska Högsta Sovjet uppfattningen att republiken Estland består, vilket visas av följande beslut som antogs den 30 mars 1990:

”Estniska SSRs Högsta Sovjet fastställer, att Sovjetunionens ockupation av republiken Estland den 17 juni 1940 inte har avbrutit Republiken Estlands existens de jure. Republiken Estlands territorium är ockuperat till denna dag.

Estniska SSRs Högsta Sovjet, tagandes hänsyn till det estniska folkets tydligt uttryckta vilja att återupprätta Republiken Estlands självständighet och legala statsmakt,

– anser Sovjetunionens statsmakt i Estland som olaglig från dess införandeögonblick, och utropar återupprättandet av Republiken Estland (restitutio ad integrum);

– utlyser en övergångsperiod, som

upphör med inrättandet av Republiken Estlands grundlagsenliga statsmaktsorgan.

För övergångsperioden utarbetar Estniska SSRs Högsta Sovjet en provisorisk regeringsordning med rättsliga garantier för samtliga invånare, oavsett nationalitet.

Detta beslut träder i kraft omedelbart."

Också den sovjetiska folkkongressen har i ett beslut den 24 december 1989 beträffande "politisk och juridisk bedömning av 1939 års icke-angreppspakt mellan Sovjetunionen och Tyskland" erkänt att nämnda avtal med sina hemliga tilläggsprotokoll är ogiltigt ifrån undertecknandeögonblicket, eftersom det förgriper sig på tredje staters rätt.

Några principiella frågor

Förutom i deklARATIONER så uppvisas det estniska folkets och dess företrädares entydiga uppfattning om Republiken Estlands juridiska kontinuitet i handlandet på en rad områden.

Ett stort antal estniska ungdomar vägrar att tjänstgöra i Röda Armén eftersom Genève-konventionen av 1949 till skydd för civilbefolkningen i krig stadgar att en ockupationsmakt inte har rätt att rekrytera det ockuperade folket till militärtjänst i sin armé. Estniska lokala organ vägrar upplåta lokaler för mönstringen. Estniska domstolar vägrar ta upp fall av vapenvägran. Estlands Kongress och Estniska SSRs Högsta Sovjet har båda uttryckt att estniska ungdomar har laglig rätt att vägra sovjetisk militärtjänst.

På det ekonomiska och juridiska området så försöker man stegvis manövrera fram en egen valuta, med samma benämning som den förkrigstida, samt manövrera fram större beslutanderätt för olika est-

niska organ. Nya lagar moduleras på förkrigstida lagar där det är lämpligt. Institutioner återupprättas, alltifrån landskapsstyrelser till sjöfartsverk. Städerna inför en estnisk polis, som ska arbeta vid sidan av den sovjetiska milisen. Republiken Estlands hemvärn har återupprättats, om än i obeväpnad form.

I fråga om gränsdragningen mot Sovjetunionen har Estlands Kongress klart uttryckt att man anser att Republiken Estlands gränser från före kriget gäller. Ockupationsmaktens sätt att administrera det ockuperade landet — dels genom "Estniska SSR", dels genom olika ryska oblast — är inte av intresse för bedömningen av vad som är Estland. Estniska SSRs Högsta Sovjet får anses ha anslutit sig till den ståndpunkten.

Beträffande den omfattande icke-estniska invandringen på senare tid så har Estlands Kongress uttryckt mycket klart att man inte kommer att tvinga någon att flytta ifrån Estland. Även därvidlag bygger man på republiken Estlands föredöme. Republiken utropades genom ett manifest som även riktade sig till i Estland bosatta minoriteter, och Republiken Estlands lagar innehåller långtgående stadganden om kulturell autonomi för landets minoriteter.

För att markera detta har man möjligt gjort för dem, som inte kan hänvisa till att själv eller genom sina föräldrar ha medborgarskap i republiken Estland (vilket även en rysk minoritet i dåtidens Estland hade) utan invandrat senare, att ansöka om medborgarskap. Kategorin medborgarskapsökande har dessutom fått välja ett antal icke röstberättigade representanter till Estlands Kongress och till Estlands Råd.

Som viktiga symbolhandlingar har Republiken Estlands flagga, statsvapen och nationalsång tillåtits samt i stor utsträckning även tagits i bruk.

För en utomstående kan det tänkas att det finns en motsättning, eller maktkonkurrens, mellan Estlands Kongress, Estniska SSRs Högsta Sovjet respektive exilregeringen, men så är inte fallet. Estlands Kongress erkänner den existerande estniska diplomatiska representationen i väst som Republiken Estlands lagliga organ, och man diskuterar med generalkonsulatet i New York om möjligheterna att förse alla dem som så önskar med estniska pass. Estniska SSRs Högsta Sovjet har den 30 mars 1990 också antagit en resolution i vilken man erkänner Estlands Kongress och förklarar sig berett att samarbeta med den:

”Estniska SSRs Högsta Sovjet erkänner Estlands Kongress som representativ församling för Estniska Republikens medborgare och som återupprättare av republiken Estlands statsmakt.

Estniska SSRs Högsta Sovjet är berett att samarbeta med Estlands Kongress och Estlands Råd för återupprättande av Republiken Estland på den rättsliga kontinuitetens grund.”

Den entydiga estniska uppfattningen att republiken Estland består innebär också att det för Estland är helt oacceptabelt att följa några sovjetiska utträdeslagar. Varför ska man folkomrösta om utträde ur någonting som man aldrig fått rösta om inträde i?

Sammanfattning

Den estniska uppfattningen kan sammanfattas:

- Estland är språkligt, kulturellt och historiskt en entydig enhet.
- Republiken Estland utropades den 24 februari 1918, av invånarnas demokratiskt valda representanter och på grundval av internationellt accepterade principer om folks rätt till självbestämmande, och består fortfarande.
- I fredsavtalet den 2 februari 1920 erkände Sovjetryssland Republiken Estlands existens för all framtid. Detta avtal har aldrig sagts upp från någondera sida.
- Republiken Estland erkänns av praktiskt taget hela den demokratiska världen. Detta erkännande har aldrig tagits tillbaka.
- Den sovjetiska ockupationen grundas på Molotov–Ribbentrop-pakten. Denna pakt har förklarats ogiltig av Sovjetunionens Folkkongress, vilket borde innebära att även dess konsekvenser är ogiltiga.
- Ockupationsorganen i Estland tillträdde under direkt militärt hot och utan respekt för Republiken Estlands lagar och är således olagliga.
- Republiken Estlands juridiska fortbestånd garanteras av exilregeringen samt av de diplomatiska representanterna i väst.
- Republiken Estlands legitimitet erkänns av folket genom dess massiva registrering som medborgare och genom dess val av en folkvald representation.
- Samtliga demokratiskt valda organ som representerar estländare har förklarat sig beredda att arbeta för att återupprätta Republiken Estland och dess lagliga statsmakt.